

עיונים לפרשת פקודי עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

השקיפות הנדרשת מנבחר ציבור

הרב דוד גרינפלד

מה שנאמר 'והייתם נקים מה' ומישראל".

ממקורות אלו אנו למדים על החובה הנדרשת מנבחר ציבור לנהוג במשנה זהירות ולא לעורר חשד, שמא הם אינם נוהגים כראוי בכספי הציבור.

חובת הציבור לתת אמון בנבחריו

לעומת זאת, הגמרא⁴ קובעת שיחסם של הציבור כלפי נבחריו צריך להיות יחס מאמין ומכבד, ובשל כך אין לחייב את הגבאים לתת דין וחשבון על פעולותיהם בכספי הציבור:

"תנו רבנן: אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגזברין, ואף על פי שאין ראייה לדבר – זכר לדבר, שנאמר: 'ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה, כי באמונה הם עושים'".

גבאי הצדקה בחזקת כשרים, ולכן אין לחשוד בהם, כפי שהסביר הרד"ק⁵:

"כי כשממנין אנשים על הצדקה – אנשים נאותין ממנין, ואין מחשבין עמהם, שאין חושדין בכשרים".

ואולם, כאשר התמנו גבאים שאינם ראויים, מותר ונכון לבדוק אחריהם, כפי שהרמ"א⁶ פוסק:

"אבל מי שאינו כשר, או שנתמנה באלמות וחזקה צריך ליתן חשבון".

יתר על כן, דעת ערוך השולחן⁷ שכל גבאי שלא התמנה אך ורק לשם שמים, אלא גם נוטל שכר על עבודתו – צריך לתת דין וחשבון על פעולותיו בכספי הציבור:

"יראה לי שבמקום הממונה נוטל שכירות וודאי דמחוייב ליתן חשבון".

סוגיית השקיפות של בעלי התפקידים הבכירים ונבחר ציבור עולה כמעט מדי יום לדיון ציבורי. אנו עדים למקרים רבים של שחיתות בשלטון, ניצול המעמד הציבורי לתועלות אישיות ושימוש בלתי הגון בכספי ציבור. כל אלו מבהירים את הצורך ואת החשיבות שפעולותיהם של נבחר ציבור יעמדו תדיר למבחן בקנה המידה השיפוטי, המוסרי והערכי של הציבור. עם זאת, יש הכרח שנבחר ציבור יחוש שהציבור אינו חושד בהם, אלא רואה את מעשיהם והחלטותיהם באופן ענייני ומקצועי. זאת כדי שלא יחששו לפעול לפי שיקול דעתם לקידום האינטרסים הציבוריים. על המתח שבין היבטים אלו, מבחינה תורנית, ננסה לעמוד בקצרה במאמר זה, לאורם של משה רבנו ורבנו משה.

חובתם של נבחר ציבור להתנהג בצורה שאינה מעוררת חשד

הגמרא במסכת בבא בתרא¹ עוסקת בהלכות הקשורות בגבאי צדקה, ומדריכה שעליהם להיזהר מאוד מכל דבר העלול לגרום לכך שיחשדו שהם נוטלים מקופת הציבור להנאת עצמם:

"תנו רבנן: גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש [להיפרד] זה מזה, אבל פורש זה לשער וזה לחנות [יכולים להיפרד לשני מקומות סמוכים]; מצא מעות בשוק – לא יתנם בתוך כיסו, אלא נותן לתוך ארנקי של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם; כיוצא בזה היה נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק – לא יתנו לתוך כיסו, אלא נותן לתוך ארנקי של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם...".

הרמב"ם בהלכות מתנות עניים² מביא הלכות אלו ומנמק שהטעם לכך הוא:

"מפני החשד. שנאמר 'והייתם נקיים מה' ומישראל'".

דברי הרמב"ם מבוססים על הגמרא במסכת יומא³ בנוגע לבית גרמו, שהיו ממונים על לחם הפנים:

"ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח: מעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם, שלא יאמרו ממעשה לחם הפנים, זה ניזונין. לקיים

1	ח, ב.	4	בבא בתרא ט, א.
2	ט, ח-יא.	5	מלכים ב, יב, טז.
3	לח, א.	6	יורה דעה רנז, ב. מקור דבריו ביד רמ"ה בבא בתרא שם, ושו"ת מהר"י וייל קעג.
		7	יורה דעה רנז, יב.

הנהגתו של משה רבנו

אף שמעיקר הדין, יש לציבור לתת אמון בנבחריו ולא לבוא עמהם בדין וחשבון, אלא אם כן מתעורר חשד, כתב הטור⁸ שראוי לנבחרי הציבור מצד עצמם להבהיר את מעשיהם ולתת עליהם דין וחשבון:

"גבאי צדקה הכשרים אין מדקדקין אחריהם, ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מהשם ומישראל טוב להם שיתן חשבון".

וכתב הב"ח⁹ שהמקור לדבריו הוא מפרשתנו:

"זה לא נמצא בפוסקים, ואולי למדו ממה רבינו עליו השלום שנתן חשבון בנדבות המשכן כי מי כמוהו נאמן ביתו. ונתן חשבון כדי שיהא נקי מהשם ומישראל".

משה מציב רף מוסרי גבוה יותר מהרף נדרש משאר נבחרי הציבור. הוא נותן דין וחשבון אף על פי שבוודאי היה גזבר נאמן ולא נטל שכר מאיש. כך היא דרכם של תלמידי חכמים – עליהם להשתדל לצאת ידי הציבור, ויש בכך משום קידוש השם. וכך הרמב"ם¹⁰ כתב בהלכות העוסקות במצות קידוש השם ובאיסור חילול השם:

"ויש דברים אחרים שהם בכלל חילול השם. והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפרסם בחסידות דברים שהבריות מרננות אחריו בשבילן, ואף על פי שאינם עבירות הרי זה חילול את השם. כגון שלוקח ואינו נותן דמי הלקח [המקח] לאלתר, והוא [ש]יש לו ונמצאו המוכרין תובעין והוא מקיפן, או שירבה בשחוק או באכילה ושתיה אצל עמי הארץ וביניהן, או שאין דיבורו בנחת עם הבריות, ואינו מקבילן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים האלו. הכל לפי גדלו של חכם, צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפניו משורת הדין.

וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דיבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבילן בסבר פנים יפות ונעלב מהן ואינו

עולבן, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפניו משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה (שלא יתבדל מבני אדם) ולא ישתומם (יתרחק מדרך ההתנהגות המקובלת), עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבין אותו ומתאוין למעשיו – הרי זה קידש את השם. ועליו הכתוב אומר 'ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר'".

לגודל מעלתו של משה רבנו, נהג בעצמו חומרה יתרה, והחמיר על עצמו לתת דין וחשבון מפורט על נדבת המשכן.

הראויים להיות מנהיגי הציבור

הנהגה זו של משה רבנו והנהגתם של תלמידי החכמים כלפי הציבור מובילות למסקנות ברורות בשאלה מהם הקריטריונים המהותיים יותר לבחירת מנהיגי הציבור. כפי שהרמב"ם¹¹ כתב:

"כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים".

ובמקום אחר¹²:

"וכל מי שאין בו יראת שמים, אף על פי שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל".

אין מספיק לבחון את חכמתו וערמומיותו של מי שמבקשים למנותו פרנס על הציבור, אלא, כפי שהרמב"ם אומר, בראש ובראשונה יש לבחון את מהימנותו ואת יראת השמים שלו. תכונות אלו הם הבסיס האמיתי לכך שיעסוק בשירות הציבור מתוך תודעה של שליחות ומחויבות, ולא ינצל את מעמדו כקרדום לחפור בו לצרכיו האישיים.

מתנות עניים ט, א.	11
מלכים ומלחמותיהם א, ז.	12

8	יורה דעה רנז.
9	על הטור, שם.
10	יסודי התורה ה, יא.